

Kur'an ve Sünnetin Anlaşılması

Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK

Birinci Bölüm

Asr- Saadet'te Kur'an'ın Anlaşılması

Hız. Adem'den itibaren insanlar, tarihin her döneminde ilahi mesajlara muhatap olmuşlardır. Gelen mesajlar arasında farklılıkların bulunması elbette bir ihtiyaçtan dolayı idi.

Toplumsal hayatın sürekli bir gelişme bir değişme içerisinde olduğu inkar edilemez bir gerçektir.

Belki insan aynı insandır. İlk insanın da aklı vardı, iradesi vardı. Ancak toplumsal hayatın gereksinimleri değişiyordu. Bu nedenle bir sonraki ilahi mesajla önceki mesajın arasında bir takım farklılıkların bulunması da doğaldır.

Kur'an-ı Kerim, yüce Allah'ın insanlara gönderdiği son kitaptır bu nedenle de diğer kitaplardan daha mükemmeldir. Kur'an-ı Kerim'i önceki kitaplardan ayıran temel özellikleri üç maddede toplamak mümkündür: Mucize oluşu, peyderpey indirilmiş olması ve bir de Allah tarafından korunmuş olması

1- Kur'an-ı Kerim'in Mucize Oluşu

Her peygamber mucize veya mucizelerle gönderilir. Mucize, peygamberin peygamberliğinin isbatıdır.

Önceki peygamberlerin mucizeleri kevnî idi. Kainata hakim kanunları şu veya bu yönüyle tersyüz eden olağanüstülükler şeklindeydiler. Bu tür mucizeler, ancak olayı müşahade eden açısından mucizedirler. Başka mekan ve başka nesillere taşınamazlar.

Oysa Peygamberimizin peygamberliği, gönderilişinden itibaren kıyamete kadar bütün insanlardır. Bu yüzden her yere ve her nesile taşınabilir bir mucizeye ihtiyaç vardı. Kur'an-ı Kerim de her bölgeye ve her nesile taşınabilir bir mucizedir.

Yüce Allah, Kur'an'a benzer getirilmesi konusunda sırasıyla, önce Kur'an'ın tamamına benzer getirilmesi için, sonra on suresine, en sonunda da bir suresine benzer getirilmesi hususunda meydan okumuştur.

Her peygamberin mucizesi, kendilerine gönderildiği toplumun ilgi duyduğu ve mahir oldukları alanla ilgili olmuştur. Kur'an'ın icaz yönleri de buna paralel olarak pek çok olmalıdır.

2- Kur'an-ı Kerim'in Peyderpey İndirilmiş Olması

"İnkâr edenler, Kur'an ona topluca indirilmeli değil miydi? dediler" (25/32) ayetinden önceki kitapların bir defada topluca indirilmiş olduklarını anlıyoruz. Bu itirazı kim yapmış olursa olsun, anlatılmak istenen, Kur'an'ın niçin önceki kitaplar gibi bir defada indirilmediğidir.

Kur'an'ın peyderpey indirilmiş olması, Kur'an'ın korunması ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasıyla yakından ilgilidir. İndirilen ayetler grubu hem vahiy katipleri tarafından yazılıyor ve hem de bazı sahabiler tarafından ezberleniyordu.

Yüce Allah, Kur'an'ı korumayı kendi üstlenmişse de onun beşeri imkan ve vasıtalar yoluyla da korunmasını dilemiştir. Topluca indirilmiş olsaydı beşeri koruma zorlaşacaktı.

Gerek Peygamber (sav), gerek İslama ilk girenler, müşriklerin eziyet ve işkenceleriyle karşılaşmışlardır. Vahyin tekrar tekrar gelmesi hem onları teselli etmiş ve hem de nasıl davranacakları konusunda onlara rehberlik etmiştir. Asr-ı Saadet müslümanlarının çok diri bir İslam anlayış ve hayatına sahip olmalarının sebeplerinden biri budur. Kur'an'ın peyderpey indirilmesiyle İslam'ı yaşayarak ve içlerine sindire sindire öğrendiler. Sonraki müslüman nesiller için model toplum oldular.

3- Kur'an-ı Kerim'in Korunması

Kur'an'ın korunmasını bizzat yüce Allah üstlenmiştir. (15/9) İnsanları bu işe musahhar kılarak bu şekilde korumayı gerçekleştirmiştir. Şöyle ki: İnen her ayet grubu, hem vahiy katipleri tarafından yazılıyor ve hem de Peygamber (sav)'in yanısıra birçok sahabe tarafından da ezberleniyordu. Kur'an'ın okunması ve başkalarına öğretilmesi Peygamber (sav) tarafından teşvik ediliyordu, bir yere bir idareci gönderdiğinde de Kur'an'a daha çok vakıf olanı tercih ederdi.

Bütün bu faktörler, Kur'an'ın korunmasını ve sonraki nesillere korunmuş olarak aktarılmasını sağlamıştır.

4- Kur'an-ı Kerim'i Anlama abaları

Kur'an'ı anlamaya çalışmak ve üzerinde düşünmek yüce Allah tarafından istenen bir husustur.(38/29)

Peygamber (sav) de Kur'an'ı okurken rahmet ayeti okuduğunda Allah'tan rahmet diliyor, azap içeren bir ayet okuduğunda da yüce Allah'a, kendisini o azaptan korusun diye dua ediyordu. Kur'an'ı anlamadan ve üzerinde düşünmeden onu bu şekilde okumanın mümkün olamayacağı açıktır.

Bazı alimler, Kur'an'ı anlayıp üzerinde düşünmeden onu okumayı, bu şekilde kısa bir müddet içerisinde Kur'an'ın hatmedilmesini hoş karşılamamışlardır.

Ashabın Kur'an'a mutlak bir bağlılıkla bağlı olduklarını, gelen emirlere anında itaat ettiklerini belirtmek gerekir. Kur'an okuyan herkes, onu anlamak ve onunla amel etmek için çalışıyordu. Anlamını bilmedikleri kelime veya terkipleri Peygamber (sav) hayatta iken ona, onun vefatından sonra ise birbirlerine soruyorlardı.

Sahabenin Kur'an'ı anlama düzeyleri birbirinden farklıydı. Ancak kişinin st düzeyde olmaması, Kur'an'ı anlama çabası içerisinde olmasına engel teşkil etmiyordu. Yardımlaşarak birbirlerinin eksikliklerini tamamlıyorlardı.

5- Kur'an-ı Kerim'i Anlamak İçin Başvurdukları Kaynaklar

Asr-ı Saadet müslümanlarının Kur'an'ı anlama noktasında dil açısından bir problemleri yoktu. Kur'an günlük konuştukları dil ile inmişti. Belki bazı cümlelerden ne kastedildiğini anlamamış olabilirler ancak bir bütün olarak Kur'an'ı anlıyorlardı.

Ancak dil engelinin bulunmaması, Kur'an'ı anlama noktasında herşeyin tümüyle halledildiği anlamına gelmez. Çünkü Kur'an-ı Kerim, Arapların hakkında pek bir bilgiye sahip olmadıkları inanç meselelerinin yanısıra sosyal hayatın tüm alanlarından bahsetmektedir. Her bir cümlesi de derin anlamlar içerir. Bu nedenle bir konuda Kur'an'ın ne dediğini tespit edebilmek için dilin yanında başka kaynaklara da ihtiyaç vardır. Sahabelerin başvurdukları kaynaklar dört başlık altında toplanmıştır:

- a- Kur'an'ı Kerim,
- b- Peygamber (sav),
- c- İctihad (re'y),
- d- Ehl-i Kitap.

a)Kur'an-ı Kerim

Kur'an ayetleri birbirini açıklamaktadır. Değişik nedenlerle bir konu değişik surelerde ele alınmıştır.Yine bir surede özet olarak işlenen bir konu, diğer bir surede daha geniş ele alınmıştır.

Kur'an'ın hedefi toplumu bütün yönleriyle ele alıp eğitmektir. Kullandığı uslupta eğitmek, bilgilendirmenin önünde gitmektedir. Bir konunun değişik surelerde işlenmiş olmasının en önemli sebeplerinden biri budur.

Netice olarak Kur'an ayetleri birbirlerini açıklamakta ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Kur'an'da ele alınmış bir konuyu incelemek isteyen, o konuyla ilgili ve müteferrik surelerde geçen ayetleri bir araya getirerek onları topluca değerlendirmek zorundadır. Bu işlem bir bakıma Kur'an'ın Kur'an'la tefsiridir.

Kur'an'ın yine Kur'an'la tefsir edilmesine bizzat Peygamber (sav) rehberlik etmiştir. Sahabe de kimi ayetleri veya konuyu anlamak için yine Kur'an'a başvuruyorlardı. Başvurulan ilk kaynak Kur'an'ın kendisi idi.

b) Peygamber (sav)

Asr-ı Saadette Kur'an'ı anlama konusunda müslümanların başvurdukları ikinci kaynak, Peygamber (sav)'dir. Peygamber (sav) hayatta iken başvuru, bizzat Peygamber'in kendisine yapıyor, vefatından sonra ise, onun sünnetine başvuruluyordu. Hadis kitaplarında "tefsir babı" diye açılan bölümün yanısıra diğer bölümler de Kur'an'ın açıklamaları mahiyetindedir.

Kur'an'ı açıklamakla görevlendirilen ve Kur'an'a uyması emredilmiş olan Peygamber'in din olarak yaptıkları ve söyledikleri, Kur'an'ın pratik hayata aktarılışdır. Kur'an ayetlerine dair açıklamaları da bazen sorulan bir soru üzerine, bazen de kendisi ihtiyaç duyarak yapardı. Özellikle ibadetle ilgili ameli hususlarda Peygamber (sav)'in açıklamalarına ihtiyaç vardır.

Mesela Kur'an'da zekat verilmesi emredilmektedir ama hangi mallardan ve ne miktarda verileceği belirtilmemektedir. Peygamber (sav) bu gibi hususları ashaba anlatmış ve fiil olarak gösterilmesi gerekenleri de bizzat kendisi yaparak onlara göstermiştir.

c) İctihad (re'y)

"İctihad" ile kastedilen Kur'an ayetleri üzerinde tefekkür ve tedebbür etmektir. Buna "re'y" ya da "dirayet" de denir.

"Bir ilme dayanmaksızın Kur'an hakkında konuşan cehennemdeki yerine hazırlansın" (Ebu Davud,İlim,5) hadisi ve seleften benzeri şeyler söyleyenlerin sözlerini ileri sürerek ilk dönem müslümanlarının re'y tefsirine karşı olduklarını ileri sürenler olmuştur. Delilleri özet olarak şöyledir:

Re'y ile tefsir, bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a birtakım şeyler nispet etmektir.Bu nedenle de yasaklanmıştır. Re'y ile tefsir eden, ileri sürdüğü görüşün Allah tarafından kastedildiğini bilmemektedir. Yani söylediği zandan ibarettir.

Yüce Allah, Peygamberine hitaben: *"Kendilerine indirileni açıklaman için sana bu Kur'an'ı indirdik."* (16/44) buyurmaktadır. Demek ki Kur'an'ın açıklanması Peygamber'e bir görev olarak verilmiştir. Kuşkusuz Peygamber de bu görevi yerine getirmiştir.

Re'y ile tefsirin caiz olduğunu söyleyenlerin görüşleri de özet olarak şöyledir:

- Bir bilgiye dayanmaksızın Kur'an hakkında söz söylemeyi yasaklayan rivayetler, keyfi görüşleri yasaklamaktadır. Hiç bir delile dayanmayan görüşler yasaklanmıştır. Bir delile dayalı olarak ileri sürülen görüşler ise caizdir.

- Peygamberin Kur'an'ı açıklama görevi ise haklarında açıklama yapmış olduğu ayetler için geçerlidir. Peygamber'in, haklarında bir açıklama yapmadığı ayetler pek çoktur. İlim ehli usulüne uygun olarak bu ayetleri açıklar, görüş belirtirler.

- Bir çok ayette, Kur'an üzerinde düşünülmesi emredilmektedir. (47/24, 38/29)

- Eğer re'y tefsiri caiz olmasaydı, ictihad yapmak da caiz olmazdı.

- Ashabın bazı ayetlerin tefsirine dair farklı şeyler söylemeleri, onların bu tefsirleri kendi re'yleriyle yaptıklarının delilidir.

Her kitap anlaşılacak için okunur. Dünya ve ahiret saadetinin kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılabilmesi düşünülemez.

Sahabe re'y tefsirine başvururken dil kurallarını, arap adet ve geleneklerini, o dönemde Arap yarımadasında yaşayan Yahudi ve Hristiyanları araç olarak kullanıyor ve kendi anlama kabiliyet ve yeteneklerini işletiyorlardı. Arapların durumlarını ve geleneklerini bilmeleri, Yahudi ve Hristiyanlarla haşır neşir olmaları, Kur'an'ın kimi ayetlerini daha kolay anlamalarını kolaylaştıran hususlardandır.

Asr-ı Saadet müslümanlarının önyargısız olmaları, samimi ve kuvvetli bir imana sahip bulunmaları, Kur'an'ı daha doğru anlamalarını kolaylaştırıyordu.

Kur'an'ı daha kolay anlamalarını sağlayan etkenlerden biri de, nuzül sebeplerine vakıf olmalarıdır. Bu olayları bilmek, ilgili ayetlerden ne kastedildiğini anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Burada, kimi çevrelerin ileri sürdükleri ve bazen "ledun ilmi", bazen de "batın ilmi" diye isimlendirdikleri ilim çeşiti üzerinde durmakta yarar vardır. Gerçekten böyle bir ilim var mıdır? Sahabe böyle bir ilmi kullanmış mıdır?

Şiiler, Hz.Ali ve masum saydıkları imamlarına böyle bir ilim isnad etmektedir. Ehl-i Sünnet içerisinde tasavvuf ehli de benzeri iddialar ileri sürerler. Onlara göre veliler böyle bir ilme sahiptirler. Bu çevrelerden bazılarının iddialarına göre ise Peygamber (sav), gizli bir yolla Hz.Ali'ye, kimine göre ise Hz.Ebubekir'e böyle bir ilim vermiştir.

Herşeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Peygamber (sav)'in gizli yoldan Hz.Ebubekir'e, Hz.Ali'ye veya bir başkasına dini bir ilim öğrettiğini ve bu ilmi başkasından gizlediğini iddia etmek, onun tebliğ görevini yerine getirmediğini iddia etmek anlamına gelir. Çünkü yüce Allah Peygamber'ine şöyle hitap etmektedir: *"Sana emrolunanı açıkça söyle."* (15/94)

Peygamber (sav) dini bir bilgiyi kimi insanlardan saklamış ve kimilerine gizli bir yolla anlatmışsa tebliğde açıklığa riayet etmemiş demektir. Hiçbir müslüman böyle bir iddiada bulunamaz.

Din, Kur'an-ı Kerim'dir ve tamamı Peygamber tarafından tebliğ edilmiştir. "Ledun ilmi" de ancak peygamberler için söz konusudur. Onların dışında herhangi bir kimse vahiy alamaz. Ancak bu çerçevede Allah'ın insanlara verdiği yetenek, onların cehd etmeleri, nefislerini eğiterek önyargısız değerlendirme yapabilmelerinden sözedilebilir.

d) Ehl-i Kitap

Medine'ye hicretten sonra müslümanlar Ehl-i Kitap ile içiçe yaşamaya başladılar. Bunun yanında Kur'an, Tevrat'ta geçen birçok kıssadan bahsetmektedir. Kur'an'da bu kıssalar muhtasar olarak zikredilirken Tevrat kıssalarında küçük ayrıntılara varıncaya kadar birçok şey nakledilmektedir. Kur'an'da ayrıntılara girilmemesi, ibret alınacak yön ile yetinilmesinden dolayıdır.

Olayın bir başka yönü ise, Tevrat'ın da, İncil'in de ilahi kitaplar oluşlarıdır. Birtakım tahrifat yapılmışsa da onlarda birçok gerçek de vardır.

Böyle bir ortamda müslümanlarla Ehl-i Kitap arasında kültür alışverişinin olması, bu arada Kur'an'ın ve Peygamber (sav)'in, müslümanlar açısından bu alışverişte takip edilecek kıstasları belirtmeleri doğaldır.

Kur'an'ı Kerim, hem Tevrat'ın ve hem de İncil'in tam olarak korunmadığını ve yanlış birtakım şeylerin bu kitaplara karıştırıldığını haber vererek müslümanların dikkatlerini bu noktaya çekmektedir. O halde müslümanlar Ehl-i Kitap kültürüne karşı ayıklayıcı bir tavır içerisinde olmalıdır.

Sahabenin zaman zaman Ehl-i Kitaba müracaat ettikleri ancak müracaat ederken ihtiyatlı davrandıkları söylenebilir.

Alimler, Ehl-i Kitaptan gelen kültürü yani israiliyatı üç kısma ayırmışlardır:

- 1-** Kur'an ve sahih sünnetin doğruladığı israiliyat
- 2-** Kur'an ve sahih sünnetin yalanladığı israiliyat
- 3-** Kur'an ve sahih sünnette hakkında bir bilgi mevcut olmayan israiliyat.

İkinci Bölüm

Asr-ı Saadet'te Sünnet'in Anlaşılması

1- Sünnet Kavramı ve Kapsamı

Takip edilen yol anlamına gelen "sünnet" dini terminolojide Peygamber (sav)'in söz, davranış, ve ikrarları için kullanılır. Peygamberin ikrarlarına da sünnet denilmesi, onun yanlış ve hatalı söz ve davranışlara karşı sessiz kalmamasından dolayıdır.

Kur'an'da nazari olarak anlatılan bilgiler çoğu zaman Peygamber (sav) tarafından pratiğe aktarılıyordu. Mesela namaz kılınması Kur'an'da emredilmekte bu arada namazın rükünleri olan rukü, sucüd, kıraat gibi hususlar zikredilmekle birlikte nasıl pratiğe aktarılacakları anlatılmamaktadır. Peygamber (sav) namaz kılarak müslümanlara rehberlik etmiştir.

Yine Kur'an'da kapalı olarak yani mücmel ve mutlak olarak zikredilen kimi hususlar Peygamber (sav) tarafından açıklanmıştır.

İnsanlar arasında Kur'an'ın tefsirine en ehil olan, hiç şüphesiz Kur'an'ın kendisine

indirildiği Peygamber (sav)'dir.

İşte bu gibi nedenlerle sünnetin dindeki önemi büyüktür. Nitekim yüce Allah Peygamber'i hem tebliğ ve hem de tebyin(açıklama) ile görevlendirmiştir. Tebliğ, Kur'an ayetlerinin indirildikleri lafızlarla insanlara ulaştırılması, tebyin ise, bu lafızlardan insanlara kapalı gelen kelime ve cümlelerin açıklanması yani tefsir edilmesidir.

Peygamber (sav)'in Kur'an'ı açıklamaları vahye mi dayalıydı, kendi ictihadiyla mıydı, yoksa bir kısmı vahiy, bir kısmı ictihadiyla mıydı? Konusunu tartışmanın pratikte bir yararı yoktur. Çünkü Peygamber (sav)'in açıklamalarında bir hata söz konusu olmuşsa vahiy tarafından uyarılmış ve ictihadı tashih edilmişti. Buna göre ictihadları da vahiy tarafından hükmen onaylanmıştır.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde Peygamber'e itaat ve ona tabi olunması emredilmektedir. (4/80, 4/59)

Kur'an-ı Kerim belli bir dönem için gönderilmiş değildir. Bu nedenle Peygamber'e itaat, Onun vefatından sonra da sözkonusudur. Vefatından sonra ona itaat ve anlaşmazlığı ona götürmek ancak sünnetine itaat ve anlaşmazlığı sünnetine götürmekle mümkündür. Müfessirlerimiz de ona itaatı, sünnetine itaat şeklinde anlamışlardır.

Sahabe Rasulullah'ın yakınında olmaya, İslam'ın uygulamasını ve ibadetini ondan görerek öğrenmeye özen gösteriyor ve sonra da öğrendiklerini gidip akraba ve çevrelerine öğretiyorlardı. Rasulullah (sav)'in sünnetini birbirlerine aktarıyorlardı.

Peygamber (sav), meydana gelen olayları ve din konusunda kendisine yöneltilen soruları, o ana kadar Kur'an'dan inen ayetler ışığında çözüme bağlıyor ve cevaplandırıyordu. Şayet konuyla ilgili henüz bir vahiy inmemişse, inmesini bekliyordu. Müslümanlar da Peygamber'in açıklamalarını ve verdiği hükümleri kabul ile karşılıyorlardı. Bununla birlikte ihtiyaç duyduklarında Peygamber'den gelen emir ve önerilerin vahiy eseri olup olmadığını tahkik etmek istedikleri de olmuştur. Bu konuda kendisine başvurdıkları yine Peygamber'in kendisi idi. Misal olarak hurma aşılama olayında Peygamber (sav) hurma aşılamanın birkaç kimseye rastlıyor. Bunlar ne yapıyorlar? diye soruyor. Aşı yapıyorlar cevabına Peygamber: Yapmasalar daha iyi olur deyince, o kimseler aşılamaktan vazgeçiyorlar. Ancak o sene iyi bir mahsul alamadılar. Bu olayda olduğu gibi Peygamber (sav)'in dünya işlerine dair isabetsiz görüşleri olmuştur ve görüşünün isabetsizliği ortaya çıktıktan sonra bu görüşünden vazgeçmiştir.

Maamafih sahabeden kimisi de, Peygamber(sav)'i her hususta örnek alır niçin yaptığına veya dediğine bakmaksızın onun yaptığı gibi yapardı. Abdullah ibn Ömer'in bu konuda son derece titiz olduğu bilinmektedir. Ancak bu anlamda yani mubah konularda peygamberi örnek alma fert bazında kalmıştır, yaygın olmamıştır.

2- Hadislerin Yazılması

Peygamber (sav) hadislerinin başkalarına aktarılmasını teşvik ediyordu. Hadisler eğer başkalarına aktarılacaksa onları korumanın ve onları başkalarına aktarmanın iki yolu vardır. Bunlardan biri, ezberlenmeleri, ikincisi ise, yazılmalarıdır.

Hadislerin yazılması konusunda Peygamber (sav)'den farklı rivayetler nakledilmektedir. Kiminde hadislerin yazılması yasaklanırken kiminde ise teşvik edilmektedir.

Hadislerin yazılmasını yasaklayan ve teşvik eden rivayetler arasındaki gelişkiyi uzlaştırmak için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, Peygamber'in kendi sözlerinin yazılmasını yasaklaması, bu sözlerin Kur'an'a karıştırılması endişesinden kaynaklanıyordu. Bu endişe ortadan kalktıktan sonra Hz.Peygamber hadislerin yazılması iznini genelleştirmiştir.

İkincisi ise, insanların hadislere yönelip Kur'an'ı ihmal etmeleri endişesidir.

Sahabe döneminde hadislerin yazıya aktarılması, "Sahife" ismini taşıyan küçük risalelerden ibaret idi.

3- Lafızla Rivayet ve Manayla Rivayet

Sahabe, hadisleri aktarırken Peygamber (sav) hangi lafızları kullanmış ve cümleyi nasıl kurmuşsa öylece aktarmaya özen gösteriyorlardı. Ancak zaruret halinde mana ile de rivayet ediyorlardı.

4- Rivayetlerin Tahkiki

Nakledilen rivayetin tahkiki dar çerçevede de olsa Peygamber (sav) henüz hayatta iken başlamıştır. Tahkik isteği, sahabenin birbirlerinden şüphe etmelerinden çok hadisi nakleden kişinin yanlış anlamış olması ya da unutmuş olması endişesinden kaynaklanıyordu.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinin düşünmeyi, haberleri tahkik ettikten sonra kabul etmeyi tavsiye etmesi Müslümanlarda "ilmi şüphe" denilen melekenin gelişmesine neden olmuştu.

Mesela bir defasında Hz.Ali, Yemen'den geliyor. Hz.Fatıma'nın boyanmış bir elbise giydiğini ve gözlerine sürme çektiğini görüyor. Hz.Fatıma, Peygamber'in kendisine böyle davranmasını tavsiye ettiğini söylediyse de Hz.Ali durumu tahkik etmek istiyor.

Peygamber'e giderek durumu haber veriyor. Peygamber (sav): "*Doğru söylüyor, doğru söylüyor, ona böyle yapmasını ben söyledim*", buyuruyor.(nesai,menasik 46)

H.z.Peygamber (sav) hayatta iken durumu tahkik etmek istediklerinde ona gidip nakledilen haberi tahkik ediyorlardı. Onun vefatından sonra ise tahkik ihtiyacı duyduklarında hadisi rivayet eden kişiden ya şahit getirmesini istiyorlardı veya ona yemin ettiriyorlardı.

İlmi faaliyetler alanında olsun, diğer alanlarda olsun idarecilerin tavırları daha etkin ve daha belirleyicidir.

H.z.Ebubekir hadis rivayeti karşısında son derece ihtiyatlı davranmıştır. Kendisinden yapılmış hadis rivayeti çok azdır. Hutbelerinde halkı hadis rivayet etme konusunda uyarıyordu. İhtiyatlı davranılmasını ve ancak kesin olarak emin olduktan sonra rivayet edilmesini hedefliyordu. Ona bir mesele ile ilgili hüküm sorulduğunda önce Allah'ın Kitabına bakar ve onunla hükmederdi. Bulamadığında Rasulullah'ın sünnetine muraacat ederdi. Bu ikisinde de bir hüküm bulamadığı takdirde kendi re'yi ile icihad ederdi.İhtiyaç duyduğu zaman raviden şahit getirmesini isterdi.

H.z.Ömer de selefi gibi ihtiyatlı davranmıştır. O da ihtiyaç duyduğunda hadis rivayet eden kimseden şahit getirmesini istiyordu.

H.z.Ömer'in şahit getirilmesini istediğine dair pek çok misal vardır. Ayrıca o çokça hadis rivayet edenleri bu işten sakındırmıştır.

H.z.Ömer'in çok hadis rivayet edenleri bu işten sakındırmasının iki sebebi vardır. Bunlardan biri, gerekli hassasiyetin gösterilmesi ve hadisin Peygamber tarafından söylendiğine tam emin olmadan nakledilmemesidir. İnsan kasıtlı olmayabilir, ama insan olması hasebiyle unutulabilir, yanılabilir.

İkincisi, hadislerle iştigalin, Kur'an'la iştigal etmenin önüne geçmesidir. Kur'an-ı Kerim, dinin temeli ve kaynağıdır. Müslümanların her şeyden önce Kur'an'ı öğrenmeleri ve onu anlamaya çalışmaları gerekir.

5- Sahabe Döneminde Hadis Tenkidi

Hadislerin sahihlerini diğerlerinden ayıklamak için hadisi rivayet eden ravilerden oluşan sened zincirinin, bir de nakledilen metnin tenkide tabi tutulması gerekir.

Ravi, iki yönden değerlendirmeye tabi tutulur. Bunlardan biri adalet, diğeri ise

zabt'tır.

Ravinin adalet sahibi olması; müslüman ve müttaki olması demektir. Ayrıca akil ve baliğ olması gerekir.

Ravinin zabt'ından kasıt ise, onun uyanık biri olması, hafızasının güçlü olması ezberlediğini olduğu gibi aktarabilmesidir. Mana ile hadis rivayetinde naklettiği hadisin konusuna vakıf yani alim olmasıdır.

Sahih hadisin belirlenmesi için hadisin metin yönünden de tenkide tabi tutulması gerekir.

Nakledilen hadisin Kur'an'a ve sahih sünnete muhalif olmaması, tarihi vakialara ters düşmemesi, akla, his ve müşahedeye aykırı olmaması, ölçsüzlükler ihtiva etmemesi, kendi bünyesinde çelişkiler taşımamasıdır.

Rivayetlerde sened zikretme geleneği İslamdan önce de Araplar arasında biliniyordu. Aynı geleneğin Rasulullah'ın sünnetini naklederken de devam etmesi tabiidir.

Ancak senedin gereği şekilde ciddiye alınması ve senedin yaygın bir şekilde kullanılması, Hz.Osman'ın şehit edilmesinden sonra gündeme gelmiştir. Çünkü bu olaydan sonra müslümanlar arasında grup ve fırkalar ortaya çıkmış, Müslümanların birbirlerine güvenleri sarsılmıştır.

Sahabe döneminde sened tenkidi o derece önem arzetmiyordu çünkü, insanlar iyi niyetliydi, Peygamber (sav)'in eğitiminden geçmişlerdi. Fakat metin tenkidi her dönem için önem verilmesi gereken bir husustur. Çünkü insan yapısı itibariyle unutulabilir, yanlış olabilir, yanlış duymuş olabilir.

Yapılan hatalar, unutma ve yanlışmanın yanı sıra şöyle bir durumdan da kaynaklanabiliyordu: Peygamber(sav)'in ilmi sohbetlerinin belli bir zamanı yoktu. Ashabının durumunu müsait bulduğu her anı fırsat biliyor ve bunu değerlendiriyordu. Bu nedenle konuşmasının bir kısmını yaptıktan sonra meclise başka bir sahabe gelip oturabiliyor ve konuşmanın geri kalan kısmını dinliyordu. Bilahare dinlediğini nakletmesi sözkonusu olduğunda ancak dinleyebildiği kısmı naklediyordu. Konuşmanın tamamını dinlemediğinden naklettiği kısım, Peygamber(sav)'in anlatmak istediği sonuçtan farklı bir sonuca götürebiliyordu.

Sahabe metin tenkidi yaparken başvurdukları ilk kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. O halde bir hadisin sıhhati için ilk ölçü onun Kur'an ayetleriyle çelişmemesidir. Nakledilen bir söz eğer Kur'an ayetleriyle çelişiyorsa, Peygamber onu söylememiştir.

6- Metin Tenkidine Misaller

Fatma bintu Kays, kocası kendisini boşadığında Peygamber (sav)'ın boşanan kadın için sukna(iddet süresini evinde geçirmesi) ve nafaka verileceğine dair hüküm vermediğini nakletti. Hz.Ömer, onun bu rivayetini, *"Apaçık bir hayasızlık yapmaları durumu hariç boşanan kadınları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar."* (65/1)

ayetine aykırı bulduğu için reddetmiş ve şöyle demiştir: "unutması veya hata etmesi mümkün olan bir kadının rivayetine dayanarak rabbimizin kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz."

Şüphelendiği rivayetler için şahit isteyen Hz.Ömer, rivayetin sıhhatini tespit konusunda bir adım daha atmış ve bu davranışıyla rivayetin Kur'an'a ters düşmemesi gerektiğini anlatmak istemiştir. Onun bu davranışı metod haline gelmiş ve sahabe arasında yaygınlaşmıştır.

Hz.Aişe ve İbnu Abbas, Ebu Hureyre'nin naklettiği, ellerin kaba daldırılmadan önce yıkanmaları gerektiğini anlatan rivayetini İslam'ın kolaylık anlayışına aykırı bulduklarından reddermişlerdir.

Netice olarak sahabe metin tenkidi yaparken ya metni Kur'an ayetlerine aykırı bulduklarından dolayı ya bizzat Peygamber'den duydukları bir hadise aykırı bulduklarından dolayı ya da islam'ın genelinden anladıklarını baz alarak kendi re'yleriyle tenkid ediyorlardı. Özellikle Hz.Aişe yaptığı metin tenkidleriyle şöhret bulmuştur.

7- Sahabe ve Mevzu Hadis

Peygamber (sav) kendi ağzından hadis uyduranları şiddetle kınamıştır. Bu konuda pek çok hadis vardır.

Sahabe, hadis uydurmacılığı konusunda çok hassas idiler. Öyle ki, acaba bir kelimeyi unutmuş muyum diye yahut kelimeleri takdim tehir ederim diye bizzat duyduğu hadisi nakletmekten endişe edenleri vardı. Elbette ki Peygamber'in döneminde onun muarızları; münafık ve mürtedler vardı ve bunların hadis uydurmacılığına kalkışmaları düşünülebilir. Ancak bunun önü de bir bakıma tıkalıydı. Çünkü hem sahabe her verilen haberi rastgele kabul eden muhakemesi zayıf bir toplum değildi ve hem de Peygamber (sav) hayatta olduğu için bizzat kendisi bunu yalanlayacaktı.

Sahabe arasında böyle bir durumla itham edilen de yoktur. Ancak Hz.Osman'ın şehit edilmesinden sonra batıl fırkalar ortaya çıkmış ve halkı davalarının doğruluğuna inandırmak ve taraftar kazanmak için hadis uydurma cihetine gitmişlerdir. Ayrıca işlerine gelmeyen kimi sahih hadisleri uydurma olmakla karalamaya çalışmışlardır.

Sahabeyi takip eden nesillerde de muhaddisler nakledilen hadisleri hem raviler zinciri hem de metin metin açısından eleştiriye tabi tutmuşlardır. Ancak bu eleştirilerin yeterince yapıldığına, oluşan İslam ümmetinin kültürü üzerinde arzu edildiği kadar etkili oldukları söylenemez.

Asr-ı Saadet'te Peygamberimiz'in Kur'an-ı Tefsiri

Prof. Dr. Suat YILDIRIM

Kur'an-ı Kerim "manası açık bir Arapça ile" Cenab-ı Hak tarafından Peygamberimiz'e vahyedildi. Onda müteşabih ayetler, mübhem bırakılan hususlar, tahsis murad edilen umumi hükümler vardı. Bu sahalarda alakalı ayetleri layıkıyla anlamak, o mevzularda yüksek bir ilmi seviyeye bağlıdır. Böyle bir kitabın herkes tarafından kolayca ve incelikleriyle anlaşılması elbette kolay değildir.

Ashab umumiyetle Kur'an'ı en iyi anlayan insanlar idi. Kur'an'ı iyice anlamak hususunda tam bir teveccühleri vardı, akıl, kalp ve duygularıyla ona yönelmişlerdi. Ancak temayüz ettikleri sıfatlarına rağmen en ileri gelenlerinin dahi anlayamadıkları ayetler vardı.

Hız.Peygamber hayatta iken, lazım gelen hususları ashabına açıklıyordu. Ayrıca kapalı kalan ve ihtiyaç hissedilen meseleleri ona soruyorlar o da beyan ediyordu. Peygamber'in bu tefsirleri aralarında yayılıyordu. Ashabın ayrıca tefsir etmelerine hem lüzum kalmıyor, hem de Peygamber'in aralarında bulunduğu bir sırada açıklama yapmayı edebe aykırı sayıyorlardı. Lakin o ahirete irtihal edince vahye dayanan masum kaynağa müraacat etme imkanından mahrum kaldılar. Diğer taraftan İslam'ın yayılmasıyla yeni meseleler ortaya çıktı.

Birinci Bölüm

Hız.Peygamber'in Tefsiri

Hız. Peygamber'in Kur'an'ı Açıklamasıyla İlgili Belli Başlı Meseleler

1- Hız. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Vazifesi ve Tefsirinin Değeri

Cenab-ı Hak Kur'an'ı tefsir etme vazife ve yetkisini Peygamberine vermiştir (16/44, 4/105, 16/64, 5/67)

Hız. Peygamber (sav)'in tefsiri, Kur'an'ın mücmel olan ayetlerini tafsil, umumi hükümlerini tahsis, müşkilini tavih, neshe delalet etme, mübhem olanı açıklama, garip kelimeleri beyan etme, tavsif ve tasvir ederek mücerret manaları müşahhas hale getirme, edebi incelikleri muhtevi ayetlerin maksudunu bildirme gibi belli başlı kısımlara taalluk eder.

Ahkama, ahiret ahvaline, kısas ve ahbara...ait bazı hususlar vardır ki Kur'an'da zikredilmezler. Bunların tefsiri Peygamberimize bırakılmıştır.

Onun beyanı kavliyle, fiiliyle veya ikrarıyla olurdu. Bu öğretimin teferruatı hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnız Hz. Peygamber'in ayetleri tefsir etmesi, programlı bir takrir şeklinde olmayıp bir takım vesilelerle oluyordu. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı beyan etmesi bazen de ondaki sarih hükümlere, yine vahye müsteniden ilave yapmakla olur.

Sahabe bilhassa ahkam ayetlerinin izahında, Peygamberimizin açıklamalarına son derece önem verirlerdi. Bazı hallerde de sahabiler, Peygamberimizin tatbikatından bir kısım ayetlerin te'vilini öğreniyolardı.

2-Kur'an'ın Tefsire Muhtaç Olan ve Olmayan Ayetleri

Kur'an'ın bütünü veya ekserisi Hz.Peygamber tarafından kat'i surette tefsire kavuşturulmuş değildir.

İbadat ve muamelata dair bütün ahkam ayetlerini Peygamberimiz hakkıyla tefsir ve beyan etmiş, teferruata varıncaya kadar anlatmıştır. Bazı gayba ait, bir takım uhrevi ahvale, ahbar ve kısasa dair tafsilat da bu cümledendir. Bu hükmün haricinde kalan hususlarda çeşitli vesilelerle açıkladığı ayetler olduğu gibi, tefsir etmediği ayetler de olmuştur.

3- Mikdar İtibariyle Hz.Peygamber (sav)'in Tefsiri

Peygamberimizin Kur'an'ın ne kadarını izah ettiği mevzuunda ihtilaf edilmiştir. Kur'an'ın bütün ayetlerini, yahut tamamına yakın ekseriyetini beyan ettiğini diyenler olduğu gibi, tefsir ettiği ayetlerin sayılacak kadar az olduğunu söyleyenler de vardır.

Hz.Peygamber'in tefsirine dair çokça misalleri muhtevi fasıl mütalaa edildiği takdirde görülecektir ki; Hz. Peygamber mükellef olduğu kadarı ile Kur'an'ı beyan etme işini yerine getirmiştir.

Hz. Peygamber, insanların ilmi seviyelerinin terakki etmesi ile daha iyi anlayacakları birtakım müteşabih ayetleri, keza arap diline vakıf olmakla anlaşılabilir ayetleri tefsir etmemiştir. Ayrıca normal bir kültür seviyesine sahip olanların idrak edebileceği hususları da açıklamasına lüzum kalmamıştır. Ancak bu neviden olan ayetler hakkında suale muhatap olduğu hallerde, muhatabın akli seviyesine göre izahda bulunduğu vakidir.

Böylece o, Peygamber'in izahlarını bir tarafa atarak Kur'an'ı re'yine göre tefsir etmek isteyenlere meydanı boş bırakmadığı gibi, ayetlerin tamamını veya ekserisini kat'i bir tefsire kavuşturma suretiyle, Kur'an tefsirini de Tenzil gibi nakl edilen bir hale getirmemiş ve tefsiri dondurmamış akılların ve istidadların kıyamete kadar onda yeni yeni vecihler

bulabilmesini mümkün kılmıştır.

4- Hz.Peygamber'e Hükmen Merfu Olan Tefsir Rivayetleri

Kur'an'dan herhangi bir ayetin nüzul sebebi hakkında, vahyin indiği ortama tanık olan sahabinin verdiği haber, *müşned* (merfu) bir hadis sayılır.

Bundan başka, Peygamberimizden öğrenmiş olduklarına delalet ettiği için, sahabenin icma ettikleri herhangi bir meselenin sıhhatinde ve kabulünün vacip olduğunda ihtilaf yoktur. İcma etmedikleri takdirde de beyanlarına itimad etmek gerekir.

Sahabi Hz.Peygamber'den işittiği veya gördüğü bir meseleyi nakletmeyip, kendisine ait bir izahta bulunabilir. Vahiy çağında yaşamış bir kimsenin vakıf olabileceği bir karineye yahut yine ancak böyle birinin muttali olabileceği bir lisan inceliğine dayanarak bu izahı yapmış olabilir. Bu izah, Kur'an veya sünnetin bir mevzuunun tefsiri olup, bu açıklama olmaksızın o nass, anlaşılması gereken tarzda anlaşılamayacaksa, bu takdirde Sahabî'nin bu izahı ile amel etmek şart olur, sırf ictihadi bir mesele sayılamaz.

Herhangi bir şeyin haram veya helal olduğu meselesinde, sahabi kat'î bir ifade kullanıyor ve ictihad ettiğine dair bir karineye rastlanmıyorsa, bunları da, helal ve haramın kendisinden alındığı zattan öğrenmiş olduklarına hüküm edilir.

5- Hadislerin Kur'an'a Muvafakati ve Hadislere Ayetlerle İstişad Etme Meselesi

Hadisler Kur'an'ı tefsir eder, bu tefsir başkalarınıninki gibi değil, yine vahiyle te'yid edilmiş Rasulullah'ın izahıdır. Hadislerin Kur'an'a muvafık olması ve ondan bir asla dayanması, prensip olarak kabul edilmesi gereken bir keyfiyet olur.

6- Sıhhatini Tesbit Gayesiyle Hadisi Kur'an'a Arz Etme Meselesi

Sünnetin Kur'an'a muvafık olması gerektiği kabul edilince, rivayet edilen hadislerin muteber olup olmayacağı, Kur'an'la mukabele etmek suretiyle anlaşılmak istenmiştir.

7- Hadislerin Kur'an'a Rücuu Meselesi

Sünnetin, sadece Kur'an'ın beyanından ibaret olduğunu kabul edenler, her hadisin muhakkak surette bir ayete raci olduğunu ileri sürerler. Sünneti müstakil bir hüküm ve bizatihi hüccet telakki edenler, hadislerin Kur'an'a rücuunun şart olduğunu kat'î olarak reddederler. Bir de esas itibarıyla, rücu meselesini benimsemekle beraber, sünnetin bir kısmını bundan istisna eden, nisbeten te'lifçi bir görüş vardır.

8- Hz.Peygamber'den Gelen Bazı Tefsir Rivayetlerini Alimlerin Dirayet Yoluyla İzah Etmeleri

Hz.Peygamber'in bir kısım ayetler hakkında yaptığı tefsir kat'iyet ifade eder. Bu hallerde ümmete düşen, Allah'ın muradını, olduğu gibi Hz. Peygamber'in beyanından almaktır. Fakat bazı hallerde alimler, Rasulullah'ın herhangi bir ayeti tefsir eden hadisini, ilk nazarda akla gelen şekliyle değil de, bazı izahlarda bulunarak, manasını tevcih etmek suretiyle kabul ederler. Bu daha çok herhangi bir ayetin tefsirinde, bir tek izahtan başkasına yer vermeyen lafızlarla varid olan hadisler için söz konusu olur.

Bazı hallerde Hz.Peygamber (sav) bir hadis söyledikten sonra "İşte Allah Teala'nın şu ayeti, bunu ifade eder" diyerek ayet okuması halinde, o ayetin başka manası nefy edilmiş olmayabilir. Peygamberimiz (sav) ayetteki bir veya birkaç manayı belirtmiş olur.

Peygamberimiz (sav)'e mensup bazı tefsir rivayetlerini lafzın zahirine göre anlamamak lazımdır. Bilakis ehliyetli alimlerin, onları tevcih etmek suretiyle hikmetlerini anlatmaları gerekir.